

DE RATIONE ET VIA PROFESSORIS ØRBERG AD SERMONEM LATINUM DISCENDUM^a

(*Vox Latina*, tomus 48, 2012, Fasc. 187, p. 61-74)

Cum plures jam annos libris Ørberg Dani magistri in scholis Latinis magno cum gaudio et miratione usus sim, nunc experimenta et cogitata in commune offero, ut magistris aliquibus imprimisque junioribus usui sint. Equidem tantum in classibus inferioribus i.e. a XII° anno (ubi Latina studia in Francogallia incoherentur) ad XIV^{um} Latinas litteras docui. Nihilominus de duorum collegarum et civium experimentis in superioribus classibus audivi meaque ipsa jam satis varia sunt, ut monita consiliaque dare audeam. Hoc tamen non solum testimonium sed fortasse testamentum est, quia in Francogallia non modo rationes huius generis ferme abhinc viginti annos a multis despiciuntur, sed multi sumus, qui nescimus etiam, quot insuper annos scholas Latinas habituri simus, numero discipulorum indesinenter minuente. Qui cur minuatur, plures sunt causae nec eas removeo, quas Francisca Waquet in recentioris Latinitatis historia sua docte illustrat.¹ Sed haec institutionis mutatio ideo quoque explanatur, mea sententia, quod plerique hodierni discipuli, etiam post plures studiorum annos, vix possunt Latine legere nisi lexicorum auxilio summoque labore. Quod vitium molestissimum rationes hodie ab institutionis gubernatoribus indictae gravius faciunt. Quantum autem sciam, nulla methodus hoc malum melius solvit quam Ørbergiana, quamquam ipsa non vacua est ab eis vitiis, quae decursu aetatum exoriantur muneraque rogat a magistris propria. Quae vitia ac primum omnium beneficia nunc explicaturus sum, manes doctrinasque Erasmi et Comenii invocans speransque has observationes et conclusiones, nisi civibus et aequalibus meis, aliis quidem usui fore.

A – Quomodo libros Ørbergianos invenerim

Eidem sunt homines qui mihi et linguam Latinam vivo modo disci posse demonstraverunt et Ørbergianis libris uti persuaserunt. Etenim (mirabile dictu) cum ipse decem iam annos litteras Latinas docuissem, numquam tamen hanc linguam quasi quemlibet hodiernum sermonem disci potuisse coniecissem, id est non tantum antiquis textibus legendis, sed rebus praesentibus quoque exprimendis. Certe autem ad tales tantasque res novas in negotiis non ducimur nisi rebus urgentibus compulsi. Equidem sicut multi collegae semper conatus eram uti docendi ratione quam optime discipulis accommodata, jucundissima et utilissima. Itaque solis monitis publicis jamdiu non parebam, quippe quae priore ac veterrimā ratione rejectā tirones a rudimentis veros et antiquos textūs legere jussissent. Priscos et scholares libros, quibus ipse litteras Latinas et Graecas didiceram, non deposueram. Sed etiam ordinatris, cum primum scholis in promptu fuerunt, usus sum, ut novo modo haud novum et

^a Si quis plura de libris et ratione a H.H. Ørberg confecta scire velit, hunc interretialem situm visat :

<http://www.lingua-latina.dk/>

De fama et successu eius ubique terrarum vincetur hos situs visitans :

<http://www.culturaclasica.com/lingualatina/index.htm> (in Hispania)

<http://xoomer.alice.it/strocc/index.html> (in Italia)

<http://www.vivariumnovum.it/> (in Italia)

<http://users.skynet.be/Melissalatina/> (in Belgica)

<http://www.pullins.com/> (in Septentrionali America)

<http://circulus.xf.cz/www/> (in Bohemia)

Ei libri in Francogalliam pluribus societatis (Picard, Clovis, Amazon) importantur et veneunt.

¹ Waquet (Françoise), *Le latin ou l'empire d'un signe* (XVIe – XXe siècle), Paris, Albin Michel, 1998.

epistulare commercium in auxilium adhiberem. Usque illum diem, quo homines ubique terrarum sed etiam hic in Francogallia, ut inter se Latine colloquerentur, convenire in interreti legi. Tum me ideo obstupefactum esse confiteor, quod hoc fieri posse ne semel quidem in mentem mihi venerat! Tunc temporis igitur in quodam Tolosanae regionis collegio munus habebam magnoque dolore intellexeram conatus meos non impedire, quin permulti tirones a scholis Latinis se averterent quod aliis studiis allicerentur. Res cum ita essent, tum vivam Latinitatem cum opus Ørbergianum ad salutem quamdam interpretatus sum!

B – Cur pro libris Ørbergianis ceteros deposuerim

Equidem eos libros modo inventos ideo assumpsi, quod eisdem rebus ac ceteri lectores delectatus sum. Immo Iohannem Ørberg Danum magistrum cum Cárolo Francisco Lhomond Francogallo et claro XVIII saeculi grammatico conferre soleo. Nam uterque discipulos iuveniores in cursoriam Latinorum scriptorum lectionem gradatim introducit, uterque magnam ac diuturnam famam invenit, Lhomond in Francogallia, Ørbergius in omnibus terris praeter Francogallicam! Attamen inter illos magnae sunt differentiae, Ørbergio praecellente, meā quidem sententiā: Lhomond enim, cum primos gradūs ad antiquos rerum scriptores sustineat, eleganti puroque genere scribendi adhibito ac historiā Romanā summatim narratā tamen quandam grammaticae scientiam unā cum quibusdam vocabulorum rudimentis ab initio rogat. Ørberg vero nil rogat: cum enim a statu planae ignorantiae initium faciat, solā linguā Romanorum adhibitā usque ad lectionem Ciceronis, Caesaris, ceterorum gradatim et continenter conducit, quibus in principiis Ørberg et Comenius perfecte conveniunt.² Nam primus liber (*Familia Romana*) alterque (*Roma Aeterna*) ita compositus est, ut vix opus sit patrio sermone vocabula vel grammaticam interpretari. Immo a primā paginā sine molestiā verba leguntur quasi sermo Latinus facillimus sit. Hoc quidem aiunt magistri bonique discipuli. Insuper H.H. Ørberg, cum a Cárolo Francisco Lhomond nulla exercitia ad narrationes adscripta essent, optimam rationem exercendi perfecit, ut discipulus in Latine scribendo se discenda in quōque capitulo plane intellexisse demonstraret. Qui usus linguae et ratio etiam optimus modus est, ut res penitus in memoriā insideant. Etenim numquam vocabula memoriter discenda sunt discipulis (attentis et gravibus dico): hi vero sine ullā difficultate maximum verborum numerum memoriā retinent, quia non solum Francogallicis saepe similia sunt, sed iterum iterumque in textu occurrunt, casu, numero usque ratione et viā semper mutatis. Nil mirum quod plurimi anni Ørbergio magistro necessarij fuissent ut opus suum hunc gradum perfectionis et calliditatis praeberet, quod ad principia et fundamenta ejus spectat.³

² Cfr Comenius (Jan Amos), *Novissima linguarum methodus*, Praefatio, 27 (1648): «*Omnium enim particularium gradatio tam commode erit, ut aliud ab alio nusquam impediri, alia aliis ubique juvari; antecedentia omnia sequentibus parare gradum, sequentia vero omnia antegressis addere robur, necesse habeant.*» (Genève-Paris, Droz, 2005, p. 30).

³ Hans Henning Ørberg, anno 1920 natus, a.2010 mortuus est. Postquam linguae Anglicae, Francogallicae et Latinae studuerat in Havniensi [*Copenhagen*] studiorum Universitate, has linguas in variis nationis suae scholis docere anno 1946 incepit. Ab anno 1953 ad 1961, Havniae in Instituto doctrinae linguarum secundum naturalem rationem fovendae [*Naturmethodens Sproginstitut*] operam dedit ut novam Latinae linguae methodum conciperet. Cuius methodi primam editionem anno 1955 publicavit. Annis autem 1990-1991 eam novam editionem, q.i. *Lingua Latina per se illustrata*, duobus in voluminibus perfecit. Ab illo tempore usque nunc, non solum antiquorum operum excerpta cum Latinis annotationibus secundum methodum suam edidit, sed etiam in multas terras invitatus, aetate provecta non obstante, itinera fecit, ut opus suum promoveret. Eius methodus tam mirabilem similitudinem cum Comenii habet, ut vix crederem non alterum alterius principia fecisse sua, nisi sensum communem putarem quandam sapientiam latissime omnium participatam esse. Infortunate dominus Ørberg nil publicavit, ut scio, de prioribus scriptoribus et rationibus, quibus eius methodus ipsa nixa est (scilicet autem utraque methodus maximam partem rationi studiorum, quam Societas Iesu XVI° s. exeunte scholis suis praescrispsit, contraria est; cfr *Ratio atque institutio Studiorum Societatis Iesu* (1599), ex.gr. Regulae professoris

C – De errore grammaticae docendi methodi

Id fateor me hodie non posse, quin quadam miseratione considerem discipulos grammaticae discentes, h.e. cuiusque sententiae subiectum et verbum et complementa inquirendo, ut sensus sententiae paulatim reconstruatur. Sic enim discipuli semper in vinculis, ut ita dicam, lexicorum librorumque grammaticorum manent. Tamen plus minus conscii credunt hanc viam post nonnullos laborum annos ad cursoriam lectionem se ducturam, quoniam magistri eos id credere sinunt. Etiam sunt qui hoc mentis « joco » eo plus gaudeant, quod certa eius beneficia a magistris laudantur. Nempe quoniam omnia eloquentiā demonstrari possunt, doctissimi homines occurrunt, qui libros exarent, ut istam docendi rationem doctissimis argumentis promoveant credentes ita se litteras Latinas in scholis secundarii ordinis defendere. Quorum librorum novissimus videlicet in Francogallia publicatus est a Petro Judet de La Combe Henricoque Wismann quippe qui planum faciant, quantum differant modernae linguae ad vitae cottidianae commercia usitatae ab antiquis ad ipsas sermonis subtilitates examinandas aptis.⁴ At num philologos tantum futuros in scholis Latinis formamus? Num illi homines eos pueros umquam grammaticam docuerunt, qui plerique etiam in patrio sermone non sine molestiā eam discunt? Quid magis interest? Ut melius linguam patriam per scholas Latinas intellegant? An ut Latinos scriptores aliquando qua maximā possint calliditate legant, ita ut eorum scribendi genera sentiant et opiniones, mores, iura et gesta ab eis tradita inspiciant?

In hac disputatione primum didacticā, non philosophicā, denuo legendus est ille summi ingenii indagator, Comenius dico, qui iam ante quattuor saecula argumenta sensūs communis hacque causa perpetuo ex oblivione reducenda explicaret: « *Errores vulgatae Methodi tres: I. Quod Linguas doceat abstracte, sine praevia Rerum cognitione. II. Quod incipiat a formali, h.e. a Grammatica. III. Quod scandere fastigia sine praestructis scalis cogat. Id est, Latinitatis studium ordiri a Cicerone, et Virgilio. Cujus rei absurditas ostenditur.* »⁵ Etiam Ciceronis auctoritatem Comenius ibi in testimonium profert « *quippe qui olim jam protestatus est, 'se eum non posse docere Dicere, qui nesciat Loqui' (3. De Orat.)* ». Unde Comenius dupliciter congruenti ratione concludit: « *Discamus primo Latine balbutire; tum loqui; tandem Ciceronem, ut nobis dicendi quoque commonstret artificia, adibimus.* »⁶

Hoc certe non significat grammaticam omnino vanam et inutilem esse. Etiam eam rogant tirones, qui grammaticis rudimentis non carent. Ipsa autem grammatica Latina in libris Ørbergianis explanata est, sed Latinis vocibus, qui multo simpliciores sunt ac nostrae. Magistro etiam quasdam tabulas ambarum linguarum structuras conferentes conficere licet quo facilius Latina memoriae mandetur. Atqui maximi momenti est in scholā non regulas, sed declinationes et coniugationes saepe declamare. Immo dubitandum est, num lingua Latina libris Ørbergianis adhibitis tam bene disceretur a discipulis, qui non antea de Francogallica grammatica eruditi sint. Namque eorum discipulorum memini, qui iam duos annos vulgatā methodo linguam Latinam studuerant, dum ego iam unum annum ceteros eiusdem classis methodo Ørbergianā doceo. Cum novis discipulis igitur per octo septimanas singulam horam octo prima methodi capitula sive inter XL et L paginas Latine scriptas legi, meis discipulis

infimae aut mediae classis grammaticae, Paris, ed. Belin, p.185-192). *Addendum huic notulae ulterius* : de hac quaestione fontium operae Ørbergianae, cfr responsum ipsius magistri ad auctorem benigne missum a. d. XIII Kal. Mai. anno 2008.

⁴ Judet de La Combe (Pierre) / Wismann (Heinz), *L'Avenir des langues*, Paris, ed. Cerf, 2004.

⁵ Comenius (J. A.), *Novissima linguarum methodus*, cap.VII, 8-15 (ed. Droz, p.122-125).

⁶ *Ibid.*, cap.VII, 22-23 (ed. Droz, p.129).

prioris anni eadem capitula revisentibus.⁷ Quod eorum permulti iam bene eruditi erant ac satis diligentes, ut capitula mecum lecta domi relegerent pensaue domestica magnā cum curā efficerent, illa nova classis optimam operam per totum annum dedit. Postea fuerunt lycei magistrae deliciae. Attamen grammatica non mihi est omnium maxima cura, sed ut discipuli gradatim ad iucundam et cursoriam lectionem ducantur. Nec mihi nota est ulla methodus ad hoc melior quam Ørbergiana.

D – De prima causa cur sermo Latinus non nisi Latine disci debeat

Duae sunt causae, cur transitus per longas et grammaticas explanationes omniumque verborum conversiones methodo Ørbergianā vitentur. Altera ad artem didacticam linguarum attinet, altera vero ad ipsam naturam linguae Latinae.

Doctrina ipsius linguae dividitur inter grammaticam et vocabula. Experientia primum demonstrat discipulos linguis discendis aptos quasi quodam instinctu et grammaticam et vocabula cuiuslibet sententiae intellegere, cum narrationes Ørbergianae ab initio legunt. Nam titulus methodi hoc summum principium nuntiat: « *Lingua Latina per se illustrata* » scilicet aut contextu qui dicitur aut imagine nisi contextus sufficit. Hoc a primis versibus posteaue continuo fit, quod Ørbergius sicut Comenius discentem semper a noto ad ignotum ducit disciplinam ita conformans ad humanae mentis naturalem operandi modum.⁸ Hac eādem causā exercitationes non nisi usum Latinae linguae petunt. Quid enim patrius sermo prodest ut scriptum referendis praeteritis terminationibus aut verbis suppleatur? Ørberg veterem Latine scribendi exercitationem ideo non sustulit (quam maximum errorem vulgatae methodi!) quod in quocumque sermone discendo non melior est exercitatio ac usus « *seu imitatio* » ut Comenius quoque docet.⁹ Verum etiam hoc verba e patrio sermone convertere non exigit. Quantum sic temporis parcuritur! Nam attente libros huius methodi legenti nil prodest per linguam hodiernam et grammaticam suam semper transire, ut inter IV et VIII paginas cuiusque capituli cursim legat et quaecumque exercitia probe faciat. Cum Ørbergio conversio probatio, non consuetudo. Verba Latina magistro interrogante, tantum ex occasione, convertuntur, ut intellegentia difficultatum aliquarum comprobetur; sic enim discipuli citius in scientiam sermonis progrediuntur, quo maxime gaudent.¹⁰

In exercitatione seu imitatione cuiuslibet linguae, discipulus non solum oculo, sed etiam ore et aure iuvatur. Cum autem non necesse sit Latine docere, ut libri Ørbergiani maximo cum usu usitentur, scriptor tamen in textu opportune eas vocalium longitudines servavit (longas lineolā rectā signando) quas libri nostri scholares iam diu neglexerunt. Quam negligentiam eo minus intellego quo simplicior est accentatio Latina, lege paenultima syllabae adhibitā, ac utilior non solum ad poetas sentiendos sed etiam ad studiis Latiniis utendum, ut linguae vivae quoque aure facilius discantur. Accentatione non omissā oratio

⁷ Ad hoc non solum bibliothecaria scholae januam aperuerat, ut in locis distantibus utrique quieti operam darent, sed primis discipulis meis dabam legendas paginas libri, q.i. *Colloquia Personarum* cum quaestionibus a me Latine sane exaratis.

⁸ Tempore suo Comenius has res quoque scientiis modernis illustratas mirabiliter intuitus est, in hoc partim Philosophiā Platonici ductus (cfr praesertim *Novissima linguarum methodus*, cap.X).

⁹ *Ibid.*, cap. X, 26 (ed. Droz, p.170). In quōque Ørbergiani libri capitulō idem ordo ac in Comenii doctrinā recognoscitur: « *exempla* » (= narratio cursim lecta), « *praecepta* » (= grammatica), « *imitatio* » sive « *usus* » (= pensum A, B, C ceteraque exercitia in altero libello adiecta).

¹⁰ Quantum intersit celeritas in studio, prudens Comenius ipse monet (cfr *op. mem.*, X, 132-133, ed. Droz, p.233-234).

Latina ipsa viva ac delectans manet. Praeterea eius musica per aures transiens cerebrum maxime iuvat, quo melius verba et terminationes memoria imprimantur.

His omnibus rebus Ørbergiana methodus sicut quaecumque hodiernae linguae methodus quasi immersionem in linguā offert. Haec est prima claraque causa, cur superior sit aliis utilitate, celeritate et jucunditate.

E – De altera causa cur sermo Latinus non nisi Latine disci debeat

Altera causa ad naturam linguarum spectat: oratio Latina, sicut quaevis, in tantum differt a ceteris, ut eam non nisi Latine sentire et cogitare discendo facile intellegere liceat. Itaque praeter scriptorum lectionem nulla est melior discendi via quam Latine scribere vel etiam loqui, h.e. scripta calamo vel etiam ore imitari. Ut huius discrepantiae linguarum exempla proferamus, sermonem Latinum cum Francogallico ita conferemus:

1) Sermo Latinus verbis inopior est, Francogallicus abundantior. Exempla : « *pueri inter se juvant* » / « *les enfants s'aident mutuellement* »; « *apta ad commovendos animos oratio* » / « *un discours touchant* »; « *testis et spectator* » / « *un témoin oculaire* », *cet.*

2) Sermo Latinus res potius ipsas describere solet, Francogallicus rerum species et conformationes. Exempla : « *bonum* » / « *le bien* »; « *summi oratores* » / « *l'élite des orateurs* »; « *verissime loqui* » / « *dire l'exacte vérité* »; « *Scipione duce* » / « *sous la conduite de Scipion* », *cet.*

3) Sermo Latinus res paucis verbis simul comprehensas exprimit, Francogallicus verbis acutis singillatim. Exempla : « *intimus* » / « *un ami intime* »; « *in imperio* » / « *quand on est au pouvoir* »; « *injuria consulis* » / « *l'injure qu'a subie le consul* », *cet.*

4) Sermo Latinus verborum circuitus ac sententias ampliores amat, Francogallicus compositionem sectam ac simplicem. Exempla : « *movere animos* » / « *émouvoir* »; « *dolor animi* » / « *le chagrin* »; « *sapienter prudenterque* » / « *avec une sage prudence* »; « *argumenta quibus Deus esse demonstratur* » / « *les preuves de l'existence de Dieu* »; « *urbem captam hostis diripuit* » / « *l'ennemi prit la ville et la pilla* », *cet.*¹¹

Exinde primo, si cum Comenio tres gradus ad linguae calliditatem inspicimus, plane intelligimus exercitationem conversionis per se non ante tertium necessariam opportunamque esse. Qui sunt hi gradus? « *I. Linguae totius FUNDAMENTA ediscere. II. Linguae totius FABRICAM, seu structuram, perdiscere. III. Linguae totius ROBUR et ORNAMENTA addiscere.* »¹² Etenim Ørbergii magistri primus liber (*Familia Romana*) fundamenta et

¹¹ Certe haec quattuor Latini sermonis attributa se arte contingunt et generatim dicuntur. Non ipse has duas linguas ita comparavi. Illam enim grammaticam descriptionem inveni in eā methodo Latinae linguae, quam saeculo XX ineunte Paulus Crouzet Georgiusque Berthet, ambo e Schola Normali Superiore, ediderunt, illo tempore, quo omnes discipuli in utramque linguam convertere exercebantur: *Cours P.Crouzet, Méthode Latine et Exercices Illustrés*, classes de 4e et 3e, (ed. Privat et Didier), 1907. Tota haec methodus in illis quattuor differentiis nixa est easque plurimis exemplis de omnibus orationis partibus demonstrat. Differentiae Francogallice ita dicuntur :

- « *Le latin est pauvre, le français est riche.* »

- « *Le latin est concret, le français est abstrait.* »

- « *Le latin est synthétique (et concis), le français est analytique (et précis).* »

- « *Le latin est périodique (et ample), le français est coupé (et simple).* »

¹² *Op. mem.*, XI, 17 (ed. Droz, p.261).

structuram linguae docet scilicet voces, quas Comenius « primitivas » vocat, et elementa grammaticae Latinae. Exercitatio convertendi magno usui est discipulis satis eruditis et maturis, ut scriptores expolitumque sermonem legant et linguarum structuras comparare possint. Secundo illa supra descriptio Latini sermonis clare monstrat, quam stultum sit hunc sermonem verbatim ac membratim docere, quoniam sic numquam ad lectionem cursoriam assequi liceat. Nam talis sermo exigit, ut non solum per se ipsum intellegatur, sed etiam conspectu et amplexu percipiatur. Ad hoc vetus methodus exercitiis « globuli nivalis » nuncupatis iure exercebat. Tota methodus Ørbergiana idem ratione docet.

F – Cuius methodo vel Ørbergianae aliquid semper deesse

Attamen ne nos praetereat ullam methodum, quamvis *in se* optimam, perfectam esse nisi bene discipulis et bonis discipulis accommodatam.

Quid sibi vult illud « bonis discipulis »?

Illius puellae primi anni memini quippe quae, grammaticā privatim et diu explanatā, quandam sententiam sicut « *Iulius in villa sua habitat cum magna familia* » non intellegeret, huiusque alterius puellae tertii anni quae, post duos annos (cum classica methodo, quae dicitur) « *Marcus unam sororem habet* » haud recte statim converteret, quamquam sane utraque sententia ceteris sensu liquida esset. Quid est agendum cum tam mediocribus nescio cur ingeniis, nisi sane scholas explicare operasque petere, quae non ad linguam ipsam attineant? Ut igitur sciam, quamcumque magister docendi rationem adhibebit, non omnibus nec ad eundem gradum linguam Latinam vere discere dabitur. Res autem ita institutae sunt in Francogallicis scholis, ut inter plura offerta sive academica sive potius ludicra libere eligendum sit. Quare iam lingua Latina non omnibus parentibus nec omnibus optimis discipulis maximi momenti habetur. In collegiis secundarii gradūs, per quorum scholas omnibus iuvenibus transeundum est, nonnulli inspectores rogant, ut scholae Latinae debilissimis quoque apertae sint. Ita, aiunt, qui patriam linguam ne dicam alienam vix callent auxilium quoddam reperiant (idque « Latinum curativum » vocant). Quaecumque vera sit causa, etiam methodo Ørbergianā una cum vivā Latinitate adhibitā mihi quoque successus nonnumquam pessimus fuit. Non tempora nec mores novos accusabo, nec est quod discipuli hodierni magis pigri vel imbecilli sint quam praeteriti. Verum tamen tam in Francogallia quam in Croatia, Germania Hispaniave permulti tirones haud satis maturi ac docti sunt, ut litteras aestiment, ament et intellegant.¹³

Quid significat methodus « bene discipulis accommodata »?

Perfectio didactica minus ex instrumentis pendet quam ex arte magistri, ut scholae suae quam saepissime non sint molestae, potius vero discipulo iucundae dignaeque attentionis. Perfectio in sola vita. Nec est vita, ubi non est amor, primum inter magistrum et discipulum, deinde

¹³ J. A. Comenius, *op. mem.*, X, 15, non aliter praemonet: « XX. *Doceri impotentem, non docebis. (ex.gr. Caecum Opticam; Surdum Musicam (...), etc. Impossibile enim.) XXI. Doceri immaturum aegre docebis. (Ex.gr. Puerum infantem Grammaticae loqui, Musice canere, Perspectiva uti, etc. XXII. Doceri incuriosum, frustra docebis; ni prius discendi avidum reddideris. »* (ed. Droz, 2005, p.164-165).

Non autem sine risu hoc potest animadverti quod per omnia tempora difficultates in scholis comploratae sunt ipsaeque sive discipulis sive magistris sive doctrinis attributae. Praeter Comenium (qui plus quam ceteri haec mala intelligere ac solvere conatus est) - *cfr op. mem.*, cap.VII et VIII, sed etiam *Didactica Magna*, XI (1657) – relegatur Erasmi *Stultitiae Laus*, XLIX (1511), S.Aureli Augustini *Confessiones* I, 9-10 et V, 8-12 (ca.400), Petroni *Satyricon*, 1 (s. I°), Taciti *Dialogus de oratoribus*, 34 (s. I°), Platonis *De Republica*, VIII, 562-563, (ca.375 a.I.C.), cet.

inter eos et instrumenta studiorum.¹⁴ Ergo methodum Ørbergianam non eodem modo cum omnibus discipulis adhibere convenit, quo majorem successum accipiat. Duae sunt imprimis condiciones nunc nobis explicandae, nisi volumus illam methodum, quamvis optimam, et diligentibus discipulis tam gravem ac molestam fieri quam alias.

G – De condicionibus melioris successus in usu Ørbergianae methodi

Discipulorum aetas non minime interest: quo minores discipuli sunt natu, eo magis delectantur primis capitulis in quibus commenticia narratio cuiusdam Romanae familiae gesta explicat. In Francogalliā autem, ubi a duodecimo anno litterae Latinae disci solent, hic primus liber, q.i. *Familia Romana*, idoneus est. Nam ubi pueri in collegiis sive mediis scholis tres annos ei penitus studuerint, hoc libro perlecto, tempus simul erit, quo lycea sive gymnasia ineant, ubi alter liber methodi opportunissime legatur. Hoc enim volumen multo maiorem scientiam ac maturitatem exigit scriptaque antiqua et multa continet. Itaque superioribus classibus perfecte convenit. Quid ergo primo libro cum adolescentibus? Ut audivi (quoniam infortunate nondum ipse classes lyceorum docui), gesta simplicia primi voluminis, cum adultos facili sermonis progressu delectent, adolescentes citius ad satietatem ducunt. Horum enim mentes materias divites appetunt, quod quidem ad genus scribendi et argumenta spectat. Cum eis igitur non totas horas illi methodo adhibere oportet. Etenim Francogalli discipuli, cum multi indoctissimi de ipso sermone Latino lycea intrent, tamen tam bonis Gallicarum litterarum studiis se imbuunt, ut similibus Latinarum commentariis sine multā difficultate inhaereant. Immo, scholis Latinis eo intentiores sunt, quo maiorem scientiam rerum tum litterariarum cum philosophicarum in eis sibi acquirant. Tempus litterarum tempori lusu succedit. Quibus de causis saltem in lyceis lectio scriptorum unā cum primis quidem libris Orbergianis magnopere commendatur.

Varietas quoque magnum interest, praecipue cum iuvenioribus. Ut Erasmus ipse monet, « nihil suave quod perpetuum ».¹⁵

- Qua de causā primo non omnia exercitia ab Ørbergio cuique capitulo adscripta conficienda sunt. Equidem non semper et pensum A et B et C a discipulis rogo.¹⁶ Pensum C saepe scholasticae horae reservo ut capitulum revisamus Latine loquendo. In libello, q.i. *Exercitia Latina*, multae insunt insuper exercitationes et discipulis necessariae, ut non solum vocabula et grammatica, sed etiam usū Latinae linguae proprii (e.g. « esse + dat. »; « eum / se », cet.) bene adspiciantur atque discantur. Tamen vero molestiae et minimo usui sit discipulis vel omnia exercitia vel omnes exercitiorum sententias legere et corrigere. Etiam est tertius liber methodo complementum, q.i. *Colloquia Personarum*: quorum colloquiorum tantum nonnullis et quasi probationibus utor, a discipulis rogando ut primam illorum paginam sine lexico in patrium sermonem convertant, reliquas autem libere legant.

¹⁴ J. A. Comenius in memorias eadem his verbis reducit: « XIV. Docens et discens relata sunt: a docendi actu neuter abesse potest. XV. Docentis et discantis copula, est ipsa ab altero in alterum transfluens doctrina. XVI. Docens bonus, Discens bonus, Doctrina bona, scientiam potenter multiplicant. » Ergo in docente quoque unum requiritur quod Comenius « Doctrinam » vocat: « ut sciat, possit, velit, docere. » Non possum, quin sequentia optimaque verba repetam: « Hoc est, ut (1) quod alios docere debet, ipse sciat: quod namque parum novit, nemo docere potest. (2) ut quod ipse scit, alios docere possit (h.e. sit didacticus, sciatque ignorantes patienter ferre, ignorantiam vero ipsam potenter pellere, etc.) Denique (3) ut quod scit et potest, velit etiam, h.e. sit gnarus ac diligens, alios in lucem, qua gaudet ipse, promovere gestiens » (Novissima linguarum methodus, X, 14, ed. Droz, p.163).

¹⁵ *Familiarum colloquiorum formulae*, III, 3.

¹⁶ Ita enim quodque capitulum concluditur, ut discipulo pensum A terminationibus verborum adiciendis solvendum sit, pensum B novis capituli verbis adscribendis, pensum C sententiis componendis.

- Secundo, his lectionibus et exercitiis intermiscendae sunt quaedam requies et operae, quibus discipuli studiis etiam plus imbuantur. Sic enim cuique fere capitulo lecto alias operas adicio : colloquia Latina cum discipulis et de eis ipsis, epistularia commercia cum aequalibus sive Francogallis sive alienis, imagines translucidas aut pelliculas cum Latinis interpretationibus, lectionem illius ludicri libri ab Usborne editi (*Latin for beginners, Le latin pour débutants*), studium nubecularum fabularum Asterigis Latine conversarum, ludos varios (e.g. is qui *Cluedo* appellatur ut complementa locorum revisantur aut is, qui in Gallia popularis est eundemque « septem familiarum ludum » vocamus: idoneus est ad casum vocativum, accusativum et genetivum revisendum!), denique auditio canticorum Latinorum sive modernorum sive veterum. Hac in parte institutionis meae veterum Iesuitarum ac Comenii consiliis nitor.¹⁷

- Postremo, ut iam dixi, breviata scriptorum excerpta legere non obliviscor. Multa sunt, quae etiam a tironibus vix eruditis, nonnullis quidem verbis exceptis, facile leguntur, praecipue si Latinitati terminos antiquitatis non imponimus. Certe Latinitas Ciceronis summum exemplar manet, ut cetera genera dicendi judicare liceat. At quodquod opus legitur aetati et ingenio et scientiae discipulorum atque tempori scholis Latinis tributo aptare oportet. Non necesse est, ut statim in summos scriptores veniamus. Discuntne Anglicam linguam statim Shakespearium legendo? Vera scripta, si volumus, in omnibus aetatibus invenimus. Laetus autem nuper animadverti eos fontes recentiores saepeque faciliores lectu a magistris et inspectoribus caute, sed clare recuperatos et promotos esse.

Equidem, cum primum satis otiosus ero, horum complementorum materiam propriam per interrete libenter communicabo. Nam scripta ad quodque primi libri Ørbergiani capitulum convenientia tam antiquitatis quam recentiorum aetatum reperire coepi, quae inter se quoque ordinem et rationem habeant ut morum, opinionum, artium et gestorum praeteritorum studia exerceri possint. Sed verum cuique magistro utiliores sunt res a se ipso confictae confectaeque. Scilicet, cum magistri Ørbergii opus iam completum et *in se* perfectum sit, opus nostrum numquam finem capiet!

¹⁷ Cfr *Ratio atque institutio Studiorum Societatis Iesu*, Regulae scholasticorum, 9 (1599): « *Omnes quidem, sed praecipue humaniorum literarum studiosi latine loquantur* » (Paris, ed. Belin, 1997, p.194 [442]). Cfr J. A. Comenius, *Novissima linguarum methodus*, XIX, 4: « *Scholae Collegia sint, ubi solus Romanus Sermo sonet* » (ed. Droz, p.361); Praefatio, 26 : « *Loquaturque, quoties loquitur, Res potius quam Verba.* »; Praefatio, 28 : « *et occupationes illae discipulorum nec sint difficiles, nec molestae, jucundiae potius, et laborem lusus instar proritant.* » (ed. Droz, p.29 et 30).

VARIETAS, USUS, LUSUS, IUCUNDITAS, hae sunt notiones coniunctae in quadam optimā docendi ratione. De earum necessitate ut disciplina accipiatur, Comenius relegatur, qui in eo sicut solet argumentum naturae humanae praebet, sed etiam explanationes quae observationibus et doctrinis hodiernorum psychologorum confirmantur. Ex.gr.

- De iucunditate : « *Jucunditas studiis necessaria est* » (*ibid.*, X, 140, sqq.).

- De usu : « *Omnia discenda, praxi propria discantur* » (*ibid.*, X, 145); « *utilia tantum docendo* »; « *Omnia discantur ad usum* » (*ibid.*, X, 146).

- De varietate : « *Varietate doctrinam contemperando. Natura humana oblectatur varietate, identitatem fastidit.* » (*ibid.*, X, 147); « *sensuum propriorum varia exercitamenta* »; « *omnia per sensus proprios, semper, varie* » (*ibid.*, X, 157).

- De lusu : « *Quicquid in ludo literario sit, lusus ingenii sit.* » (*ibid.*, X, 148, ed. Droz p. 244); « *remissio, et alternatio : quae et nostris inest.* » (*ibid.*, XXV, 15, ed. Droz p.428), cet.

Haec vox « usus » plures una sensus habet, ut non uno verbo Francogallico reddere eam optime liceat: « *utilité, usage, pratique, utilisation* », etc. Unde fit ut Comenius et hoc verbo Graeco « *praxis* » utatur.

Quid concludamus de utilitate librorum Ørbergianorum his temporibus futurisque? Nescio num Francisca Waquet verissimum dicat; librum enim suum optimum concludens non solum affirmat litteras scholas annis sexagesimis praeteriti saeculi ideo interiisse, quod iam nil modernis hominibus significarent, sed etiam vituperat hodiernam Latinarum litterarum institutionem; eas ait oportere docere non male multos, sed bene paucos et futuros doctos scriptis totius Latinitatis adhibitis. Illi vero doctae assentior affirmanti didacticam Latinae linguae ante omnia efficere debere, ut studentes facultatem cursim legendi assequi possint.¹⁸ Quoquo modo, iam plura et minore temporis spatio ab eis, qui litteris Latinis aut in lyceis aut in universitatibus student, roganda sunt. In hac redintegratā institutione opus magistri Ørbergii semper sit maximae utilitatis. Nam experientia plane probat hanc methodum multo maiori usui esse quam solos et antiquos textus lectos,¹⁹ quibuscum vocabula et grammatica progressu celerrimo memoriae mandentur nec ulla exercitatione et ratione tam perfecta revisantur. Cum Ørbergio non solum multo melius faciliusque, sed citius discunt. Cur res ita sint mihi clarum est: quidquid nonnulli et docti homines censeant, omnes linguae sive vivae sive mortuae eisdem rationibus cerebro humano accommodatis bene discuntur. Scilicet haec docendi ratio mira vel vix credenda habebitur a plerisque magistris, qui iam diu uno altero modo litteras Latinas ipsi didicerint. Usu Latine scribendi vel etiam loquendi deposito magistri tempori parcere crediderunt. At quantum vero perditur! Quis negaret scientiam Latinistarum secundi gradūs in Francogallia hodie pessimam esse, quod ad intellegentiam scriptorum attinet? Ipse testificor magistros ipsos tali methodo adhibitā scientiam suam firmiorem facturos. Antequam libris Ørbergianis uterer et Latine docerem (quod non egregium ingenium sed laborem²⁰ exigit), numquam tantas Ciceronis vel cuiuslibet scriptoris paginas cursim legere potueram.

Tamen, ne multis discipulis nostris, imprimisque iuvenioribus, methodus Ørbergiana decursu anni parum viva ipsa videatur, cuique magistro sua disciplina et ratio fingenda est circum colloquia, narrationes et exercitia illius methodi. Etiam optimi discipuli taedio studii capi possunt, nisi nonnumquam taedium varietate, gravitas ioco discutitur. Meam quidem institutionem exposui, quam certe discipulis in tempore accommodo mutoque. Tantum quoddam exemplum dare volui. Opus Ørbergii professoris ipsum exemplar est, optimum quidem sed perficiendum. Natura, sapientia et ratio omnia in decursu aetatum mutari iubent. Hoc non clarius apparet quam in disputatione de textibus, qui veri aut accommodati dicuntur. In Francogallia, cum hi nimis celeriter vituperati ac omnibus de libris scholaribus sublatis sint, illi tamen, meā sententiā, non frustra nec inopportune inter elementa prima impositi sunt. Sed

¹⁸ Françoise Waquet, *op. mem.*, p. 321 : « *L'épuisement dont mourut le latin dans les années 60 de notre siècle n'était point celui de la langue. Le latin a disparu parce qu'il ne voulait plus rien dire pour le monde contemporain.* » - p. 322-323 : « *Alors que l'on ne saurait se contenter pleinement d'une réduction du latin à des éléments de décor, alors que le rejet de son étude comme la restauration à l'identique nous paraissent également excessifs, on proposera une quatrième possibilité qui va à l'encontre de ce que la tradition pédagogique a soutenu : le latin comme langue et son étude comme spécialité [...]. L'étude de cette langue – morte - ne saurait être ce travail d'anatomie conduit sur un cadavre qui fut celui de la pédagogie du latin jusque dans les années 1960 et encore moins cette teinture que l'on donne aujourd'hui dans le cadre d'une option. A ce point, nous ferons nôtre l'opinion énoncée dans un manuel classique des universités italiennes : « Le latin se sauvera non en le faisant étudier mal à beaucoup, mais bien à un petit nombre. Autrement dit, réservons l'étude du latin aux professionnels de la culture humanistico-littéraire ». Et la formation [...] nécessairement longue de ces futurs spécialistes se fondera de façon privilégiée sur « les textes, tirés de toute la latinité, mais aussi, avec discernement du Moyen Age et de l'époque humaniste ». Donner les moyens de parvenir à une lecture cursive, tel devrait être l'objectif premier de la pédagogie du latin.* » (Nos lineam subieciimus). Conversio huius libri Anglica (nondum Latina !) : *Latin or the Empire of a Sign* (conv. John Howe), Londinii, 2003.

¹⁹ Etiam eae breviores et cottidianae lectiones, quas magistri superioris institutionis in Francogallia commendant et « Latinulum » (vulgo « *petit latin* ») vel « Graeculum » appellant.

²⁰ O quam interdum difficilem, fateor, propter hodiernas magisterii condiciones multis in scholis secundarii ordinis!

non nimis ab immaturis discipulis petamus! Cum minoribus natu tironibus antiquorum scriptorum excerpta legere oportet, non ut de scribendi genere vel de grammaticā colloquamur, sed ut suam scientiam linguae iudicent cultuique Romanorum vel cultui omnium saeculorum, quibus homines Latine scripserint, studeant. Verumtamen de Romanorum cultu commenticiae narrationes *Familiae Romanae* (scilicet volumen primum) pauperrimae sunt, quia discendorum verborum et grammaticorum ordinem et rationem servant. Hoc maioribus natu, quibus studium linguae haud sufficit, perspicuum est. Proinde id quōque a magistro exigitur, ut ex divitissimo Latinarum litterarum patrimonio excerpta hauriat, quae non solum publicis programmatibus, sed etiam methodo Ørbergianae scientiaeque discipulorum consentiant. Quod fieri posse scio. Itidem nimis pauca de vivā Latinitate, quae cum ceteris et scholaribus libris non tam perfecte coniungi potest, scripsi. Sed hae omnes observationes satis ostendunt opera Ørbergiana magni pretii magnaеque utilitatis esse foreque, quasi fundamenta cuiusdam institutionis, quam magistrorum communitas et sociatio ultra fines nationum opportune et perpetuo meliorem faciat.²¹

**Cereti, a. MMVIII,
scripsit Olivarius Rimbault,
correxit vero Perpiniani a. MMXII.**

²¹ Cui proposito digno laude Comenius ipse nos invitat: «*Inventiones bonae melioribus superinventionibus perficiendae.*» (*op. mem.*, Praefatio, 23 - ed. Droz, p.27).